NEW SARASWATI HOUSE

3
ICSE

सरस्वती

संस्कृत-सुधा

(पाठ्यपुस्तक)

Scanned with CamScanner

प्रथमः पाठः

सुगमम् संस्कृतम् (संवादः)

प्रीतिः — अयि सुनीते, किमिति खिन्ना असि ?

सुनीता किम् करोमि ! संस्कृतपरीक्षायां मम अङ्काः न अति शोभनाः ।

प्रीतिः — अलं विषादेन । परिश्रमेण कालेन च सर्वं सिध्यति ।

सुनीता — सखि, तुभ्यं सत्यं वदामि—मह्यं तु संस्कृतं न रोचते । किम् एषा कठिना भाषा तुभ्यं रोचते ?

प्रीतिः — सुनीते, वस्तुतः संस्कृतं सुगमम् न तु कठिनम् ।

सुनीता — तत् कथम् ?

प्रीतिः — अभ्यासेन एव कौशलं भवति । अतः आदौ यत् क्लिष्टं प्रतीयते कालेन तत् सरलं भवति ।

सुनीता — परं धातुरूपाणि शब्दरूपाणि-सर्वमेतत् कथं कण्ठस्थं भवेत् ?

प्रीतिः — सुनीते, शब्दरूपाणां धातुरूपाणां च प्रयोगः सम्यक् बोद्धव्यः । किम् त्वं गृहं गत्वा पाठस्य वाचनं नियमेन करोषि ?

सुनीता — कथं करोमि ? अध्यापिका यत् कक्षायां शिक्षयति अहं तत् एव न बोधामि ।

प्रीतिः — अलं चिन्तया । सावधानं श्रवणेन पुनः पुनः च वाचनेन सर्वं बोधं गमिष्यति ।

सुनीता — कदाचित् सत्यं कथयसि त्वम् । कक्षायां समाहितचित्तं स्थित्वा पाठस्य च पुनरावृत्तिं कृत्वा मया भाषायाः प्रयोगः ज्ञातव्यः ।

प्रीतिः — चिन्ता मा अस्तु । अहमपि ते सहायतां करिष्यामि ।

सुनीता — एवं ममापि संस्कृतपरीक्षायां शोभनाः अङ्काः भविष्यन्ति ।

प्रीतिः — अथ किम् ! सखि, जानीहि एतत् यत् संस्कृतम् एका भाषा । श्रवणेन, भाषणेन, वाचनेन चैव लेखनम् शुद्धं भवति ।

सुनीता — सम्प्रति जानामि—संस्कृतं कथं पठितव्यम् । अद्य प्रभृति कक्षायां सावधानं स्थास्यामि ।

शब्दार्थाः

सुगमम्	सरल	easy
अयि सुनीते	अरी सुनीता	O Sunita
किमिति ? (किम् + इति)	क्या बात है ?	What's the matter?
खिन्ना	उदास	sad
किम् करोमि ?	क्या करूँ ?	What shall I do?
अङ्काः	नम्बर	marks
अलं विषादेन	दुख मत करो	don't feel sad
कालेन	समय के साथ	with time
सर्वम् सिध्यति	सब (काम) पूरा होता है	everything can be accomplished
सखि	हे सखि	O friend
मह्यम्	मुझे/मेरे लिए	to/for me
रोचते	अच्छा लगता/अच्छी लगती है	interests
तुभ्यम्	तुम्हें/तुम्हारे लिए	to/for you
वस्तुतः	वास्तव में	in fact
तत् कथम् ?	वह कैसे ?	How is that?
कौशलम्	निपुणता	expertise
आदौ	शुरू में	in the beginning
क्लिष्टम्	कठिन	difficult
प्रतीयते	लगता/लगती है	appears
कण्ठस्थम्	याद	commit to memory
कदाचित्	शायद	perhaps
धातुरूपाणि	धातुरूप	conjugation
शब्दरूपाणि	शब्दरूप	declension
बोद्धव्यः	समझना चाहिए	should be understood
वाचनम्	वाचन, पढ़ना	reading
यत्	जो	that which
तत् एव	वही	that
न बोधामि	नहीं समझता/समझती हूँ	do not understand
श्रवणेन	सुनने से	by listening
वाचनेन	पढ़ने से	by reading
बोधं गमिष्यति	समझ आएगा	(you) will understand
समाहितचित्तम्	मन लगाकर	attentively
ज्ञातव्यः	जानना चाहिए	should be learnt
चिन्ता मा अस्तु	चिन्ता मत करो	don't worry
ते (तव)	तुम्हारा/तुम्हारे/तुम्हारी	your
ममापि (मम + अपि)	मेरे भी	mine too
अथ किम्	बिल्कुल, अवश्य ही	certainly
भाषणेन	बोलने से	by speaking
चैव (च + एव)	और ही	and
सम्प्रति	अब	now
जानामि	(मैं) जानता/जानती हूँ	(I) know
पठितव्यम्	पढ़ना/पढ़नी चाहिए	should be studied
जानीहि	जान लो	know

अवधेय-प्रयोगाः सर्वनाम — अस्मद्, युष्मद् रूपाणि। अव्ययाः — अलम्, सावधानम्, सम्प्रति। धातवः — सिध्, बुध्, शिक्ष्, रुच्, स्था।

Scanned with CamScanner

अभ्यासः

मौखिकम्

उच्चारणं क्रियताम्।

(उच्चारण कीजिए। Read it out.) *

1.	अहम्	वयम्	त्वम्	यूयम्
2.	माम्	अस्मान्	त्वाम्	युष्मान्
3.	मया	अस्माभिः	त्वया	युष्माभिः
4.	मह्यम्	अस्मभ्यम्	तुभ्यम्	युष्मभ्यम्
5.	मत्	अस्मत्	त्वत्	युष्मत्
6.	मम	अस्माकम्	तव	युष्माकम्
7.	मयि	अस्मासु	त्वयि	युष्मासु

लिखितम्

1. एकपदेन उत्तरं दीयताम्।

(एक पद में उत्तर दीजिए। Answer in one word.)

परीक्षायां **कस्याः** अङ्काः न शोभनाः ? **सुनीतायाः** —**उदाहरणम्**

1. **कस्यां** परीक्षायाम् तस्याः अङ्काः न शोभनाः ?

   ....

2. संस्कृतभाषा **कस्यै** न रोचते ?

   ....

3. कौशलं **कथं** भवति ?

   ....

4. **कस्य** पुनरावृत्तिः आवश्यका ?

   ....

* यह मौखिक-अभ्यास तुलनात्मकं-बोध हेतु दिया गया है। सम्पूर्ण शब्द-रूप के लिए देखें—परिशिष्टम्। (This oral exercise should help in comparative understanding of the forms of words in question. For full declension please see—परिशिष्टम् (Appendex.)

Scanned with CamScanner

5. प्रीतिः **कस्याः** साहाय्यम् करिष्यति ?

....

6. वस्तुतः संस्कृतं सुगमम् इति का **वदति** ?

....

7. शब्दरूपाणां **कः** सम्यक् बोद्धव्यः ?

....

2. प्रश्नोत्तरम् एकवाक्येन दीयताम्।

(प्रश्न का उत्तर एक वाक्य में दीजिए। Give the answer in one sentence.)

1. सुनीता किमर्थं खिन्ना ? ....
2. कार्यं कथम् सिध्यति ? ....
3. सर्वम् बोधं कथं गमिष्यति ? ....
4. भाषायाः लेखनम् कथम् शुद्धं भवति ? ....

3. विशेषणविशेष्यानां परस्परमेलनं कुरुत।

(विशेषण-पदों का विशेष्य-पदों से परस्पर मेल कीजिए। Match the following adjectives with nouns.)

विशेष्यपदानि	विशेषणपदानि
भाषा	शोभनाः
लेखनम्	कठिना
संस्कृतम्	खिन्ना
अङ्काः	शुद्धम्
सुनीता	सुगमम्

4. मञ्जूषायाः सहायतया अनुच्छेदं पूरयत।

(मञ्जूषा की सहायता से अनुच्छेद को पूरा कीजिए। Complete the paragraph with help from the box.)

विषादेन, पाठस्य, सरलम्, खिन्ना, अभ्यासेन, संस्कृत-परीक्षायाम्, सखीम्।

सुनीता **खिन्ना** अस्ति। .... तस्याः अङ्काः न शोभनाः। प्रीतिः ताम् समाश्वासयति। सा .... वदति, अलं .... । .... वाचनं नियमेन कुरु। .... एव कौशलम् भवति। वस्तुतः संस्कृतम् .... अस्ति।

Scanned with CamScanner

तृतीयः पाठः

वृद्धः कपोतः

कस्मिंश्चित् वने कपोतानां एकं दलं वसति स्म। एकः वृद्धः कपोतः दलस्य नेता संरक्षकश्च आसीत्। प्रतिदिनं कपोताः अरण्ये दानान् अन्विष्यन्ति उदरपूर्तिं च कुर्वन्ति स्म।

एकदा एकः व्याधः तत्रागतः। आकाशे अनेकान् कपोतान् वीक्ष्य सः अतीव प्रसन्नः अभवत्, सोऽचिन्तयत् 'अहो मे सौभाग्यम्! परम् इदानीं तु सायंकालः सञ्जातः; किम् करोमि। अस्तु, श्वः इह आगत्य तण्डुलकणान् विकिरिष्यामि। विपुलं तण्डुलराशिं दृष्ट्वा एते कपोताः भूमौ अवतरिष्यन्ति। तस्मिन् एव काले अहं सर्वान् कपोतान् जालबद्धान् करिष्यामि।

प्रातः यावत् कपोताः आकाशे उत्पतन्ति तावत् ते तण्डुलकणान् भूमौ पश्यन्ति। इदानीं भोजनस्य का चिन्ता इति विचार्य प्रमुदिताः ते दलस्य नेतारम् वृद्धकपोतम् उपगम्य सर्वं वृत्तान्तं तस्मै कथयन्ति।

वृद्धः कपोतः प्राज्ञः आसीत्। तस्य मनसि संशयः जातः। निर्जने वने विपुलः तण्डुलराशिः कथं भवेत्! नूनम् अत्र किमपि भयकारणम्। सः तान् कपोतान् अवदत्—कोऽपि तत्र न गच्छतु। सर्वे आदेशं पालयन्तु।

लोभवशात् कपोताः गुरुजनस्य आदेशम् न मन्यन्ते स्म। परिणामतः ते निर्दयस्य व्याधस्य जाले बद्धाः अभवन्। जालबद्धाः ते अतीव पश्चात्तापं गताः। अत्रान्तरे वृद्धकपोतः अपि तत्र प्राप्तः। कपोतान् समाश्वासयन् सोऽवदत्—विषादं मा कुरुत, धैर्यं धारयत; 'संहतिः कार्यसाधिका'—यूयम् एकीभूय जालम् आदाय आकाशे उत्पतत। वनस्य समीपे अस्माकं मित्रं मोनूमूषकः वसति। वयम् तत्रैव गच्छाम। अधुना एष एव उपायः। 'त्याज्यं न धैर्यं विधुरेऽपि काले।'

मोनूमूषकः झटिति कपोतानां जालं स्वतीक्ष्ण-दन्तैः अकृन्तत्। जालात् मुक्ताः प्रहृष्टाः कपोताः अवदन्—'धन्यवादाः, मित्रमूषक। अद्य: भवतः कृपया अस्माकं जीवनं सुरक्षितम्' इति।

'गुरुवर, वयम् अनुगृहीताः स्मः ! अपराधः नः क्षम्यताम्, वयं लज्जिताः स्मः । अद्यप्रभृति वयं गुरुजनानाम् आज्ञां नित्यं पालयिष्यामः ' इति ।

सत्यमेतत्—आज्ञा गुरूणां हि पालनीया ।

शब्दार्थाः

कस्मिंश्चित् (कस्मिन् + चित्)	किसी में	in some
संरक्षकश्च (संरक्षकः च)	(और) रक्षक	(and) guardian
दानान्	दाने	grains/feed
अन्विष्यन्ति स्म	खोजते थे	looked for
उदरपूर्तिं	पेट की पूर्ति	filling of stomach
व्याधः	शिकारी	hunter
तत्रागतः (तत्र + आगतः)	वहाँ आया	came there
वीक्ष्य (वि + ईक्ष् + ल्यप्)	देखकर	having seen/seeing
अहो मे सौभाग्यम्	मैं कितना भाग्यवान हूँ	how lucky I am
किम् करोमि ?	क्या करूँ ?	what shall I do?
इदानीम्	अब	now
सञ्जातः	हो गया है	has become
अस्तु	ठीक है	all right/ let it be
इह	यहाँ	here
आगत्य	आकर	after coming
तण्डुलकणान्	चावल के कण/दाने	grains of rice
विकिरिष्यामि	बिखेरूँगा	will scatter
अवतरिष्यन्ति (अव + तृ)	उतरेंगे	descend/come down
यावत्	जैसे ही	just as
तावत्	तभी	at that moment
का चिन्ता	क्या चिन्ता	no need to worry
दलस्य नेतारम्	दल के नेता को	Leader of the group
उपगम्य	पास जाकर	having approached
किमपि (किम् + अपि)	कोई	some/something
कथं भवेत् ?	कैसे सम्भव है ?	How is it possible?
नूनम्	निश्चय ही	undoubtedly
भयकारणम्	भय का कारण	reason to fear
न गच्छतु	न जाए	should not go
पश्चात्तापं गताः	पश्चाताप को प्राप्त हुए	repented
अत्रान्तरे	इसी बीच	in the meanwhile
प्राप्तः	पहुँचा	arrived
समाश्वासयन्	आश्वासन देते हुए	consoling
संहतिः	एकता	unity
कार्यसाधिका	काम पूरा करने वाली	one that accomplishes
एकीभूय	एक होकर	together
उत्पतत (उत् + पत्)	उड़ जाओ	fly away
तत्रैव (तत्र + एव)	वहीं	there
गच्छाम (लोट्-लकारः)	जाते हैं	let us go
मोनूमूषकः	मोनू नाम का चूहा	mouse Monu
स्वतीक्ष्णदन्तैः	अपने तेज दाँतों से	with his sharp teeth
अकृन्तत्	काट दिया/दी	cut

वृद्धः कपोतः

Scanned with CamScanner

SANSKRIT ASSIGNMENT (CLASS-8) 29.4.20

Q1. पाठ- तृतीय से पहली पंक्ति कस्मिंश्चित् से लेकर छठी पंक्ति जालबद्धान् तक हिन्दी में अनुवाद करें।

Q2. पाठ - तृतीय से शब्दार्थ स्मरण करें एवं लिखें।

Scanned with CamScanner